

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347. 77(477)

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МАЙНОВОГО
КОМПЛЕКСУ ПІДПРИЄМСТВА

Гнатюк Тетяна Миколаївна,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Кармелюка, 110 Б, м. Чернівці, 58000, Україна

Мета. Метою дослідження є нормативно-правовий аналіз нематеріальних активів як елементів майнового комплексу підприємства. Зокрема, враховуючи те, що у законодавстві немає чіткого формулювання нематеріальних активів та їх видів, це тягне за собою аналіз нормативно-правових актів та їх вдосконалення у сфері майнового комплексу підприємства. **Методика.** Методика включає детальний аналіз та узагальнення наявного матеріалу, як нормативного так і наукового у даній проблематиці, на основі чого характеризуються нові концепції, теорії та практики питання нематеріальних активів як елементів майнового комплексу підприємства. **Результат.** Аналізуючи сутність та особливості нематеріальних активів як елементів немайнового комплексу підприємства, маємо на меті ввести основні концепції теорії, які розкриватимуть та даватимуть можливість правильно характеризувати майновий комплекс підприємства та нематеріальні активи як його повноцінну частину. **Наукова новизна.** У статті зроблено класифікацію нематеріальних активів на чотири групи і здійснений аналіз кожної із них як елемента майнового комплексу підприємства, також належно висвітлили питання аналізу нематеріальних активів та виявили юридичну сутність нематеріальних активів підприємства. **Практична значимість.** Результати проведеного дослідження можуть бути корисні керівникам, спеціалістам підприємств, вищих юридичних закладів, студентам юридичних спеціальностей.

Ключові слова: майновий комплекс підприємства, нематеріальні активи, право інтелектуальної власності, комерційне найменування, гудвіл, інтелектуальна власність, підприємницька діяльність.

T. M. Hnatiuk

Postgraduate student of the Department of Civil Law and Process of the Ivan Franko National University of Lviv,
110, Karmelyuk St., Chernivtsi, 58000, Ukraine

INTANGIBLE ASSETS AS ELEMENTS OF THE MATERIAL
COMPLEX OF ENTERPRISE

The article discusses the nature and features of intangible assets as elements of the enterprise property complex. The classification of intangible assets into four groups was made and the analysis of each of them as an element of the enterprise's property complex was carried out. The basic concepts of the theory were introduced, which reveal the essence and make it possible to correctly interpret and characterize the property complex of an enterprise and intangible assets as its full-fledged part.

Purpose. The purpose of the study is the regulatory and legal analysis of intangible assets as elements of the property complex of the enterprise. In particular, taking into account the fact that the legislation does not clearly define intangible assets and their types, this entails an analysis of regulatory acts and their improvement in the area of the property complex of the enterprise. **Method.** The methodology includes a detailed analysis and synthesis of existing material, both normative and scientific in this problem, on the basis of which are characterized by new concepts, theories and practices of intangible assets as elements of the property complex of the enterprise. **Result.** Analyzing the essence and peculiarities of intangible assets for items of the non-property complex of the enterprise, we aim to introduce the basic concepts of the theory that will reveal and enable the proper characterization of the property complex of the enterprise and intangible assets as its full part. **Scientific novelty.** The article deals with the classification of intangible assets into four groups and analyzes each of them as an element of the property complex of the enterprise, also properly highlighted the issues of analysis of intangible assets and revealed the legal essence

of intangible assets of the enterprise. Practical significance. The results of the conducted research can be useful for managers, specialists of enterprises, higher law establishments, students of legal specialties.

Key words: property complex of the enterprise, intangible assets, intellectual property right, commercial name, goodwill, intellectual property, entrepreneurial activity.

Постановка завдання. Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією що охоплює об'єкти немайнового характеру. Всі вони, незважаючи на немайновий характер, використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку. Актуальними є дослідження саме складової нематеріальних активів, розширення сфери розуміння та застосування цих активів, формування суміжних правових категорій та конструкцій. Також сьогодні на практиці актуальним є укладення договору управління підприємством – єдиним майновим комплексом, оскільки предмет договору є складним, охоплює всі види майна, призначені для здійснення підприємницької діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торгівельну марку, або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом, тому виникає необхідність детальнішого розтлумачення та аналізу нематеріальних складників єдиного майнового комплексу, що і виступає основною проблемою у даній статті. Необхідність розвитку наукової бази визначення, обліку та управління нематеріальними активами обумовлена актуальністю та важливістю дослідження, виявлення юридичної сутності та узагальнення поділу нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даною проблематикою займалися вчені – юристи, доктори наук та професори. Дослідження підприємства як єдиного майнового комплексу має місце у працях Герц А. А. (Іпотека підприємства як єдиного майнового комплексу: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, Львів, 2006); Грущинської Н. І. (Договір купівлі – продажу підприємства як єдиного майнового комплексу : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, К., 2012) та інших вчених. Проблема поняття нематеріальних активів можна знайти в працях науковців у галузі цивільного, господарського права, у працях економістів: О. В. Ридзевська, П. Сук, Л. Сук, С. Марченко, І. В. Бриль, В. М. Косак, І. Є. Якубівський та багато інших, але належної уваги науковцями не приділялося. Наукові розвідки у цій сфері носили різноплановий характер, однак здебільшого стосувалися лише окремих проблемних питань.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття суті поняття нематеріальних активів як елементів майнового комплексу підприємства, поділу їх на групи та окрема характеристика кожного із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. У законодавстві визначено, що до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна (які розкривають матеріальні елементи майнового комплексу підприємства), призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, а також право на торгівельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

В літературі немає однозначності думок щодо поняття підприємства як єдиного майнового комплексу. Тому проблемним залишається питання складу майнового комплексу як об'єкта цивільного обороту. А.М. Олефіренко наголошує [4, с. 7], що до складу майнового комплексу входять матеріальні та нематеріальні об'єкти, які умовно можна розділити на чотири групи:

- 1) матеріальні об'єкти, які складають майнову базу підприємства (в свою чергу поділяються на основні засоби (фонди), засоби, які перебувають в обігу і нематеріальні активи;
- 2) майнові права та обов'язки;
- 3) виключні права;
- 4) особливі нематеріальні елементи.

Стандартами бухгалтерського обліку вони визначаються як нематеріальні активи або т.зв. немонетарні активи. Натомість у цивільно-правовій доктрині нематеріальні активи розглядаються як бухгалтерський аналог майнових прав [1, с. 10].

Податковий кодекс України в ст. 14.1.120 визначає нематеріальні активи як право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також аналогічні права, визначені об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами.

Можна виділити кілька груп нематеріальних активів. До першої належать права інтелектуальної власності: право власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, сорт рослин, знаки для товарів і послуг; на фірмове найменування; на комп'ютерні програми; на базу даних на науково-технічну інформацію (результати науково-технічних, виробничих робіт та іншої науково-технічної діяльності, що зафіксована у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

До другої групи включено права користування ресурсами природного середовища: земельною ділянкою, надрами, геологічною та іншою інформацією про природне середовище, іншими ресурсами природного середовища.

Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами: від користування монополієм становищем на ринку та права на використання економічних та інших привілеїв (податкових, господарських).

До четвертої групи належить гудвіл (ділова репутація) – комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології.

Аналіз кожної з перерахованих груп в цивільно-правовому аспекті дасть можливість з'ясувати місце кожного з нематеріальних складників на правовий режим єдиного майнового комплексу підприємства. Інтелектуальна власність в умовах ринкової економіки є своєрідним товаром так само як об'єкти матеріального світу. Особливість відносин в сфері інтелектуальної власності полягає у тому, що вони є результатом інтелектуальної та творчої діяльності. Але їх можна використовувати не лише для задоволення духовних потреб суспільства, але й в підприємницькій діяльності.

Традиційно результати творчої діяльності поділяються на об'єкти авторських і суміжних прав та об'єкти промислової власності. Серед останніх виділяють винаходи, корисні моделі та промислові зразки, правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг; сорти рослин і породи тварин; компонування (топографія) інтегральних мікросистем; раціоналізаторські пропозиції; комерційну таємницю. Перелічені об'єкти права інтелектуальної власності можуть розглядуватися як складові елементи єдиного майнового комплексу підприємства [6, с.98].

Найбільш часто використовувані як немайнові активи права на об'єкти промислової власності та об'єкти, які індивідуалізують суб'єкта підприємницької діяльності та їх продукцію.

До першої групи нематеріальних активів входять винаходи. До них належать: продукт, процес (спосіб), застосування відомого продукту чи процесу (способу) за новим призначенням.

Винахід для одержання правової охорони повинен не суперечити публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідати умовам патентоспроможності .

Законодавством визначені такі критерії патентоспроможності винаходу: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність.

Остання вимога має безпосередній вплив на використання винаходу як складника єдиного майнового комплексу підприємства.

Корисна модель як об'єкт права інтелектуальної власності є близькою до винаходу. Це підтверджується правовою регуляцією одним і тим самим законодавчим актом. Корисна модель є

результатом інтелектуальної діяльності у сфері технологій, що безпосередньо пов'язано з діяльністю підприємства як виробничої структури.

Відмінність між винаходом і корисною моделлю виявляється в умовах патентоспроможності. Законом для корисної моделі встановлено дві умови патентоспроможності:

- новизна;
- промислова придатність.

Отже, для корисної моделі на відміну від винаходу достатньо двох перелічених умов патентоздатності.

Промисловий зразок – згідно з ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» є результатом творчої діяльності в галузі художнього конструювання. У промисловому зразку поєднуються художні та техніко-конструктивні елементи. Тому об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб.

Спільним для перелічених об'єктів патентного права є те, що їх володілець користується майновими і немайновими правами, пов'язаними із переліченими об'єктами. Тому передання виключних майнових прав на об'єкти патентного права до єдиного майнового комплексу підприємства правовим наслідком має включення їх в якості складника до майна юридичної особи. В майновому комплексі підприємства вони зараховуються до нематеріальних активів.

Елементом єдиного майнового комплексу підприємства є об'єкти інтелектуальної власності, що індивідуалізують учасників цивільного обороту, товари і послуги. До правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг належать:

- торговельна марка (знак для товарів і послуг);
- комерційне (фірмове) найменування;
- географічне зазначення.

Комерційне найменування може передаватися іншій особі лише разом з майновим комплексом підприємства або його частини.

Право на торговельну марку може передаватися іншій особі за умови, що не вводиться в обіг оману споживача товарів, послуг. Географічне зазначення вказує на місце знаходження єдиного майнового комплексу підприємства, на якому виготовлюється продукція і тому не може передаватися іншим особам. Оскільки до складу єдиного майнового комплексу підприємства належать об'єкти нерухомого майна, то зміна власника не впливає, як правило, на використання географічного зазначення.

Що стосується торговельної марки, то власник єдиного майнового комплексу підприємства повинен зареєструвати своє право на торговельну марку з метою її правової охорони. В такому разі торговельна марка буде відноситися до нематеріальних активів і розглядатися як елемент єдиного майнового комплексу підприємства.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку як елемент єдиного майнового комплексу підприємства використовується для здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку.

Комерційне найменування має на меті індивідуалізувати суб'єкта господарської діяльності. Але водночас виокремлюється його єдиний майновий комплекс, який служить економічно-майновою базою виготовлення продукції, виконання робіт або надання послуг. Основна функція комерційного найменування індивідуалізувати конкретного суб'єкта господарської діяльності. Але перехід прав на комерційне найменування до іншої особи неможливе без передання єдиного майнового комплексу підприємства. Тому право на комерційне найменування тісно пов'язано з використанням єдиного майнового комплексу підприємства.

Нематеріальним складником, який входить до єдиного майнового комплексу підприємства є комерційна таємниця. Її поняття міститься в ст. 508 ЦК України. Під комерційною таємницею розуміють інформацію, яка є секретною, в тому розумінні, що вона в цілому, чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була

предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Цінність комерційної таємниці полягає в можливості використання інформації для підвищення ефективності господарської діяльності та використання єдиного майнового комплексу підприємства.

Комерційна таємниця в кінцевому результаті спрямована на отримання майнових вигод для суб'єкта від об'єкта інтелектуальної власності. Суб'єкт права інтелектуальної власності, в нашому випадку, підприємство має право одержувати корисний майновий ефект від застосування інформації, що є комерційною таємницею і дозволяти її використання іншим особам.

Права на географічне зазначення індивідуалізують виробника та його продукцію. Вони вказують місце знаходження підприємства як єдиного майнового комплексу.

Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» диференціює географічні зазначення на два види:

- просте зазначення походження товарів;
- кваліфіковане зазначення походження товарів.

Просте зазначення товару не підлягає реєстрації, тому й не може бути елементом єдиного майнового комплексу підприємства. Натомість право на кваліфіковане зазначення походження товару потребує реєстрації, і її наслідком є видача свідоцтва про реєстрацію. Це дає підстави вважати кваліфіковане зазначення походження товарів як елемент немайнових складників єдиного майнового комплексу і повинно враховуватися при оцінці його вартості у разі відчуження без зміни місцезнаходження майнового комплексу підприємства.

До нематеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства належить гудвіл, який впливає на ціну останнього при його відчуженні. Під гудвілом розуміється нематеріальний актив, який має вартісну цінність внаслідок використання кращих управлінських якостей, нових технологій, ділової репутації та зв'язків. Гудвіл входить до складу активів нематеріального характеру. Він включає немайнові складники, які збільшують вартість єдиного майнового комплексу підприємства.

Гудвіл в немайновому вимірі – це перевага, як виникає внаслідок відомої комерційної назви, ділової репутації підприємства. Гудвіл не може бути переданий на основі договору іншій особі або іншим способом. Але гудвіл може бути складовою частиною єдиного майнового комплексу підприємства і може передаватися разом з ним. До комерційного гудвілу відносяться всі нематеріальні активи підприємства, які спрямовані на отримання прибутку та збільшення ринкової вартості єдиного майнового комплексу підприємства.

Гудвіл представляє собою додаткову вартість до ціни єдиного майнового комплексу підприємства у вигляді ділової репутації. Остання складається про єдиний майновий комплекс підприємства в процесі використання його для здійснення підприємницької діяльності. Тому гудвіл слід розглядати як невід'ємний елемент складу майнового комплексу підприємства. За своєю природою гудвіл не може існувати окремо від єдиного майнового комплексу підприємства.

Таким чином, до гудвілу належать нематеріальні елементи підприємства, що включають вартість ділових зв'язків, клієнтуру, товарні знаки, ділову репутацію, різницю між балансовою вартістю активів і зобов'язань компанії та її справедливою ринковою вартістю. Гудвіл може бути визначений як спосіб оцінки активів при придбанні єдиного майнового комплексу підприємства, що включає в себе додаткову плату, яку має сплатити покупець понад балансову вартість компанії, оскільки торгові зв'язки, репутацію, використання відомих торговельних марок, досвід керівників та загальні технології неможливо відобразити в точних сумах і цифрах балансу підприємства.[2, с.181].

Висновки. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять нематеріальні активи. Їх можна диференціювати на чотири групи. До першої належать права інтелектуальної власності. До другої групи відносяться права користування ресурсами природного середовища (земельною ділянкою, надрами, іншими ресурсами природного середовища). Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами (податковими, господарськими привілеями). До четвертої групи належать гудвіл (ділова репутація, яка включає комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без

відповідного збільшення активних операцій, в тому числі використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології. Комерційне найменування зазначення походження товарів та гудвіл є невід'ємними елементами підприємства як єдиного майнового комплексу. Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією, що охоплює об'єкти немайнового змісту. Вони, незважаючи на немайновий характер використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку.

Список використаних джерел

1. Інструкція з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ. Наказ 2000 р. у ред. наказу від 21 лютого 2001 р. *Офіційний Вісник України*. 2000. №31. С. 1327.
2. Енциклопедія цивільного права України. Відп.ред. Я.М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2009, 925 с.
3. Сук Л., Сук П. Облік нематеріальних активів. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2011. №15-16. С. 64.
4. Олефіренко А. М. Договір купівлі-продажу підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. М. Олефіренко ; наук. кер. Р. О. Стефанчук ; офіц. опон.: В. М. Коссак, І. Р. Калаур ; Нац. акад. внутр. справ. , К., 2013 , С. 18.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, №17-18, С. 27 .
6. Право інтелектуальної власності : підручник / В.М. Коссак, І. Є. Якубівський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т імені І. Франка., Київ: Істина, 2007, 206 с.
7. Спасибо-Фатеева І. В. Поняття майна, майнових та корпоративних прав як об'єктів права власності. *Вісник комерційного права*. 2004. № 5. С. 9–18.

References

1. Instruktssiia z bukhhalterskoho obliu neoborotnykh aktyviv biudzhetsykh ustanov. Nakaz 2000 r. u red. nkakazu vid 21 liutoho 2001 r. *Ofitsiynyi Visnyk Ukrainy*. 2000. №31. st. 1327.
2. Entsyklopediia tsyvilnoho prava Ukrainy. Vidp.red. Ya.M. Shevchenko. K.: In Yure, 2009, 925 s.
3. Suk L., Suk P. Oblik nematerialnykh aktyviv. *Bukhhalteriia v silskomu hospodarstvi*. 2011. №15-16. St. 64.
4. Olefirenko A. M. Dohovir kupivli-prodazhu pidpriumstva : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / A. M. Olefirenko ; nauk. ker. R. O. Stefanchuk ; ofits. opon.: V. M. Kossak, I. R. Kalaur ; Nats. akad. vnutr. sprav. K., 2013. 18 s.
5. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2011. № 13-14, № 15-16, №17-18, st. 27 .
6. Pravo intelektualnoi vlasnosti : pidruchnyk / V.M. Kossak, I. Ye. Yakubivskiy; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Lviv. nats. un-t imeni I. Franka. Kyiv: Istyna, 2007. 206 s.
7. Spasybo-Fatieieva I. V. Poniattia maina, mainovykh ta korporatyvnykh prav yak obiektiv prava vlasnosti. *Visnyk komertsiinoho prava*. 2004. № 5. S. 9–18.

Надійшла до редакції 11 грудня 2018 року

